

М. М. ПАНОЧКО
СПОРТИВНІ ТЕРМІНИ І ЗВИЧАЙНА МОВА

У сфері сучасної української спортивної термінології одним із продуктивних є лексико-семантичний спосіб словотворення.

У спортивній термінології серед слів, що виникли на основі зовнішньої подібності, особливо численно представлені іменники на позначення назв конкретних предметів, що оточують людину, назв тварин: *гвинт, дельфін, змійка, карусель, кільце, кінь, козел, колесо, кораблик, ланцюжок, ластівка, міст, млин, мушка, ножиці, петля, піраміда, спіраль, трапеція, хвиля, шпагат, шпилька* та ін.

Для назв видів спортивних дій найчастіше відбираються загальноживані слова на позначення представників тваринного світу або предметів, рухи яких нагадують дії спортсменів під час виконання фізичних вправ. Так, обертовий рух колеса став наочним прикладом для порівняння з рухами спортсмена при виконанні гімнастичної вправи «перевертання боком ліворуч», що стало основою для подальшого переносу найменування з предмета на відповідну фізичну вправу: 1) *колесо* — загальноживане слово; 2) *колесо* (у значенні — «перевертання боком ліворуч») — спортивний термін. Загальноживане і термінологічне значення мають спільну сему — «обертовий рух». Переносне термінологічне значення, наприклад, у слові *дельфін* також створюється завдяки подібності рухів спортсмена-плавця до рухів одного з найшвидших мешканців моря: з'єднані разом ноги плавця ритмічно б'ють по воді, імітуючи рухи задньої частини тулуба дельфіна.

Зорове враження від явища, названого словом *хвиля*, також послужило підставою для його переосмислення. Спортивний термін *хвиля* — це назва гімнастичного руху, що складається з одночасного згинання і розгинання в кількох суглобах усього тіла спортсмена або його окремих частин. При цьому в одних суглобах триває згинання, в той час як в інших уже почалося розгинання і гребінь хвилі послідовно переходить з одного суглоба на інший

Хвиля буває таких видів: *хвиля вперед, хвиля назад, бокова хвиля*. *Хвилю* можна виконати всім тілом, одним тулубом і одними руками (*хвилеподібний рух руками*).

Другу групу метафоричних найменувань складають терміни, в основі утворення яких лежить подібність з формою між об'єктом реального світу і відповідною спортивною дією. У фігурному катанні на ковзанах є елемент *циркуль*. Виконуючи цей елемент, фігурист крутиться на одній нозі, а другою, наче циркулем, креслить правильні кола. При індивідуальному художньому плаванні плавці виконують вправу *човник*. Перебуваючи в положенні на грудях, руки витягнуті вперед, плавець починає плавно робити ними гребок (як при плаванні способом «дельфін»), дуже прогинаючись у попереку, відводячи голову й ноги назад, у бік спини, і намагаючись прийти в положення, при якому ступні ні наблизяться до голови. Ступні ніг й голова вес час повинні перебувати над поверхнею води, наче човен.

Загальноживане і термінологічне значення наведених слів має спільну сему — «характерні окреслення форми». Це переважно назви різних фігур у спортивних іграх, фігурному катанні. До числа обов'язкових вправ, які у фігурному катанні називаються ще «школою», відносяться такі: *викрюк, вісімка, вісімка з двократними трійками, вісімка з петлями, вісімка з скобами, вісімка з трійками, двократна трійка, дуга, круг, крюк, параграф, параграф з двома трійками, параграф з петлями, параграф із скобами, параграф з трійками, перетяжка, петля, скоба, трійка*.

Під час гімнастичних виступів, фізкультурних парадів часто застосовують так зване фігурне марширування — пересування спортсменів стройовим кроком, бігом та іншими способами, коли на ходу вони утворюють певні фігури. У залежності від форми утвореної фігури застосовують такі терміни: *вісімка, діагональ, дуга, зигзаг, змійка, коло, петля, спіраль* та ін.

При слаломному спуску лижник повинен пройти цілий ряд «воріт», які утворюють фігури: *діагональ, змійка, коридор, трикутник, шпилька* та ін. У лижному спорті наявні різні способи підйомів і гальмувань. Підйом «ялинкою» виконують так, що лижі залишають на

снігу слід — *ялинку*. За формою сліду названий і спосіб подолання крутих схилів — *драбинка*. Ніби проорюється на снігу смуга сліду при способі гальмування *плугом*.

Для слів, що називають спортивні прилади, мотивування за подібністю зовнішньої форми служить основою для переосмислення значень загальноновживаних слів, переважно тих, котрі означають конкретні предмети і тварин: *булава, трапеція; кінь, козел* (гімнастика), *тумбочка* (плавання) та ін.

Як впливає з викладеного, утворення спортивної термінологіки лексико-семантичним способом відбувається за загальними законами семантичного розвитку, тобто нове, термінологічне значення пов'язане з основним, стрижневим лексичним значенням слова, на базі якого воно виникає. При спеціалізації семантики загальноновживаного слова новосформоване значення часто далеко відштовхується від попереднього, проте в кожному випадку зберігає з ним певну спільність. Це дає підстави говорити, що термінологічне значення є одним із лексико-семантичних варіантів значення того слова, на базі якого утворений відповідний термін.

Спеціалізація значень загальнолітературних слів і метафоризація — живе і продуктивне джерело збагачення української спортивної термінологіки. Процес залучення загальнонародного слова до спортивної термінологіки полягає в тому, що це слово без формальних змін стає мовним показником чітко сформульованого спортивного поняття.